

94(477) 08(082)

В 42

ВІЙНА

В ІСТОРИЧНІЙ

ТА ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ПАМ'ЯТІ

**Матеріали всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої 66-й річниці Перемоги,
20-річчю Незалежності України
(Кривий Ріг, 22 квітня 2011 р.)**

ПОВТАННЯ НА СТАНЦІ КОЛАЧЕВСЬКІЙ

Потяг Кривий Ріг–Київ повільно набирив швидкість, везучи криворізьців та гостей міста в ніч. Вагон поступово затихав, пасажери вкладалися спати, і тільки мій сусід – сивочолий чоловік сидів незворушно, і поглядом проводжав вечірні квартали, заводи і шахти Криворіжжя. На очах стояла скупа чоловіча слеза... Непомітно завелася розмова, за якою ми провели більшу частину довгої осінньої ночі....

“.....Коли почалася війна, мені добігало 14 років. Проживали ми тоді на Ленінській рудні Кривбасу (станція Колачевська). Батько мій, Польовий Петро Родіонович, працював на шахті ім. Орджонікідзе маркшейдером (гірничим геодезистом), мати, Польова Олександра Павлівна, викладала математику. Крім мене в родині було ще двоє молодших дітей: дочка Неля і син Василько.

Вранці 22 червня 1941 року я залишився вдома з батьком. Мати з меншими дітьми поїхала провідати родичів у село Комісарівку. Вийшовши на вулицю, я побачив гурт сусідських хлопців, які щось збуджено обговорювали. Від них і довідався, що німці напали на СРСР. Хлопців дивувала нерозсудливість Гітлера, адже «наша армія – непереможна». Це завдяки її могутності до СРСР були приєднані Західна Україна й Західна Білорусія, Литва, Латвія, Естонія, Бессарабія з Північною Буковиною, розгромлені «білофіни». Всі ми тоді перебували під враженням радянських патріотичних кінофільмів «Три танкісти», «Якщо завтра війна». Щодня по радіо лунала пісня з останньої стрічки:

І на вражєй земле мы врага разобьем
Своим мощным, могучим ударом.

От і уявлялося, що «наші війська» нестримно увірнуться на ворожу територію, де одразу ж повстануть знедолені трудящі Німеччини, і за лічені дні фашизм буде розгромлено.

Вдома застав тата біля радіо – він слухав промову Молотова. З виразу обличчя я зрозумів, що батько не поділяє мого захоплення новиною. Він уже знав, що це таке. В серпні 1939 року військкомат мобілізував його на місячний табірний збір, звідки несподівано послав «визволяти» західноукраїнських братів із польського ярма. І хоч там бойових дій начебто не відбувалося, він з кульовим пораненням тривалий час перебував у військовому шпиталі, звідки повернувся додому непридатним для стройової служби.

Так почалася війна. З перших же її днів червоні скрізь зазнавали поразок, здаючи противникові величезні території. По радіо це пояснювали несподіваним нападом німців. Щоправда, дехто, спостерігаючи навесні 1941 року посилений рух військових ешелонів на захід передрікав наближення війни...

Оскільки гірники належали до оборонної промисловості, масової мобілізації до армії в нашому селищі не помічалось. Зате раз-у-раз ревіли сирени, що сповіщали про повітряну тривогу чи її відбій. За особливостями гудіння двигунів люди вже розпізнавали приналежність літака (німецькі гуділи уривчато). Щодня населення споруджувало земляні бомбосховища («щілини») в ліску за селищем, але через віддаленість ніхто ними не користувався. Ми й собі в садку викопали «щілину», але в ній жодного разу не ховалися – хоч німці й літали над селищем, та ніколи не бомбардували його (певно, сподіваючись захопити шахту неушкодженою).

Для боротьби з німецькими десантниками з робітників та міліції організували «істребительний» батальйон, а мого батька зарахували до «народного ополчення». На парканах з'явилися плакати із закликами викривати панікерів і тих, хто розголошував таємниці (саме тоді виникло гасло «Балтун - находка для шпіонів»).... Газети писали про звірства німецьких окупантів. А листівки, які розкидали з німецьких літаків, ретельно визбирували. З однієї мені запам'ятався куплет: «Гоп, мої гречаники, усі жиди – начальники...»

Якось побачив на станції санітарний поїзд. Люди з цікавістю розмовляли з пораненими. Але майор (певно, начальник поїзду) нагримав на санітарок, вимагаючи зачинити всі вікна. Проходячи повз мене, він невдоволено пробурчав: «Розпустають паніку на весь Кривбас!..» Іншого разу зупинився ешелон з платформою, на якій купую сиділи люди – жінки, діти, старі. То були біженці-євреї з Бессарабії.

Преса поширювала заклики до населення залишати німцям «випалену землю»: нищити врожай, мости, підприємства. Шляхами тяглися стада худоби, яку колгоспні погоничі переганяли на схід. Через рудню прогнали пішу валку арештантів криворізької в'язниці.

Наприкінці липня німці наблизилися до Кривого Рогу. Одного вечора на під'їзній до шахти колії було поставлено з десятком товарних вагонів для евакуації родин гірничих фахівців. Чоловіків же залишали демонтовувати шахтне устаткування, мінувати капітальні споруди, затоплювати шахти... Зібравши найнеобхідніші речі (одяг, білизну, посуд), над ранок завантажилися в ешелон і ми. Батько, нагадавши, що я вже дорослий і на мене покладаються всі турботи та відповідальність за родину (мати була на восьмому місяці вагітності), попрощався і пішов на роботу.

Ешелон складався з відкритих двоосних вагонів з бортами до 1,4 м. і дверима посередині. Під накриттям могло вміститися чотири сім'ї. Посеред вагона на невеликому клучочку, тримаючи портфель, сидів касир якоїсь установи – молодий інвалід на милицях.

Коли до ешелону причепили паротяг, почали підходити люди. Почулися нарікання, що начальство тікає, а людей лишає напризволяще. Натовп збільшувався, репліки переросли у крик. Особливо галасували жінки. Серед натовпу ходив управляючий руднею Щербина і намагався переконати, що керівництво лишається, що це тільки перший ешелон, за яким подаватимуться інші, що є місця і тут, і хочі можуть їхати. Його не слухали. Люди кричали, що їм ні з чим їхати, адже ще не одержали заробітної плати, бо начальство, мовляв, вкратило їхні гроші... Хтось із натовпу побачив у нашому вагоні касира-інваліда, і вся лють вихлюпнулася на нього. Кричали, що він тікає з украденими грошима. Той виправдовувався, казав, що ніяких фінансів не одержував, пропонував переглянути вміст його клунка, висипав з портфеля згортки з харчами. Врешті розпалені жінки кудись його потягли. Рішучіші накинулися з погрозами на машиніста, а той і сам заявив, що не зрушить з місця, доки не одержить заробітної плати.

Непомітно кудись зник Щербина. З натовпу виділилася ініціативна група, серед яких особливо діяльним виявився задерикуватий чоловічок Півень – батько моєї однокласниці. Стихийно виник мітинг. Промовці емоційно кляли владу. Блідий і худий молодик, роздерши на впалих грудях сорочку, волав: «Мені двадцять чотири роки, я весь у шахті згинів!» Протестували проти намірів влади зруйнувати шахту, закликали не допустити цього. Лунали вигуки: «Шахта – наша годувальниця! Начальство втече, а нам з чогось жити треба! Не дамо вивозити устаткування! Не допустимо затоплення шахти!» Щоб запобігти вивезенню демонтованого устаткування, гурт шахтарів вирушив розбирати під'їзні залізничні колії.

Спантелечено спостерігав я за подією. На очах руйнувався створений моєю уявою (під впливом преси й школи) погляд на патріотизм «советського народу». Відкривався інший, досі незнаний, бік справи.

Багато в той день було сказано справедливих слів... А в післяобідню пору із Кривого Рогу прибув ешелон з військовими, які негайно заарештували і без зволікань розстріляли групу учасників мітингу (в тому числі й Півня). Лише після цього люди вмовкли. Робітникам видали заробітну плату. Відремонтували колії, і наш ешелон відбув у невідоме.

Ніколи не чув, щоб хтось згадував про оте повстання беззбройних людей на станції Колачевській. Тільки батько незадовго до смерті розповів, як колишній управляючий рудні імені МОДРУ Домарацький, що виїхав на Урал дещо раніше, під враженням розповіді свідка події переповідав про неї іншим. За це був арештований. Очевидець на слідстві від своїх слів категорично відмовився. А Домарацький за «антисоветські вигадки» потрапив за ґрати. У таборах і загинув... [1].

Довго ми розмовляли. Під стук коліс, непомітно промайнула ніч. Я мусив виходити, хоча хотілося слухати і слухати цю людину.... На прощання Ренат Польовий (так мені відрекомендувався мій співбесідник) потиснув руку.

17 вересня 2008 р. перестало битися серце полум'яного патріота України, інженера-винахідника, краєзнавця, письменника Рената Петровича Польового.

Література та джерела:

1. Польовий Р. П. 1927–2008 рр., освіта вища, проживав у м. Ірпінь, Київської області, бесіда тривала 5 годин 20 хвилин, запис зроблено автором 13. 10. 2006 р.

Полянський Ф. І.

К. і. н., доц.,

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ САМООБОРОНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1943 РОКУ

Стаття присвячена процесу формування куренів Української Народної Самооборони, їхнім вишкільним базам і кадровому складу. Показано спроби німців ліквідувати УНС.

Проблема оборони населення, етносу-народу-нації, завжди є актуальною. Звичайно, захисна потреба загострюється, коли існують певні зовнішні загрози. В умовах окупації для поневоленої нації творення куренів самооборони постає необхідністю.

У другій половині 1943 р. посилення загроз для українців в Галичині йшло одночасно із трьох сторін: 1) СРСР – рейд Сумського партизанського з'єднання під командуванням С. Ковпака у червні–липні 1943 р; 2) Польщі – активізацією протиповстанських дій Армії Крайової; 3) Німеччини – у зв'язку з протиповстанськими акціями німецьких військ на Волині–Поліссі, що почалися з червня 1943 р. та зростанням антинімецьких настроїв у Галичині. Доходили вістки і про корінний перелом на німецько-радянському фронті, що давали зрозуміти, що Червона Армія пішла у контрнаступ і скоро фронт буде на західноукраїнських теренах.

Які виходи з даної ситуації бачили українські політичні кола Галичини? Одні в особі ліберальної частини українського населення Галичини – до німецьких кіл – займались формуванням стрілецької дивізії СС «Галичина», а радикально настроєні в особі українських націоналістів, ОУН(б), – продовжували формування повстанського війська.

В умовах німецької окупації, стрілецька дивізія СС «Галичина» була спробою українців створити власне легальне військо, водночас українські повстанці – перебували за межами німецької правової системи. Тому, що проголошений Акт відновлення Української державності від 30 червня 1941 р. німцями не визнавався, а самостійні прагнення українців засуджувались. Кожен український націоналіст розглядався німецьким військовиком як злочинець і повинен бути розстріляний. Тому постає питання, як вдалося українцям в таких умовах створити підпільну армію?

Якщо розглядати УПА як масовий збройний спротив українського населення Волині і Полісся німецькому окупаційному режиму у формі декількох різних військових формацій, які навесні 1943 р. завдяки цілеспрямованій політиці ОУН(б) були зоорганізовані в одну структуру. Тоді формування куренів УНС на Галичині проходило за армійським принципом і зумовлювалося створенням другого плацдарму для розвитку повстанського руху. Цим плацдармом за географічними ознаками, гористістю і лісистістю став Карпатський регіон. Водночас в Галичині функціонувала розгалужена мережа ОУН(б), у складі якої були самооборонні кушові відділи. Для підвищення рівня боєздатності українських підпільників у червні 1943 р. на території Івано-Франківщини діяли підстаршинські школи. Однією з них, імені Симона Петлюри, командував Степовий, у минулому офіцер-інструктор ЧА, другою «Беркути» – Чмелик [7, с. 118].

В умовах боротьби між німецькими військовими силами і радянськими партизанами проникнення радянських впливів на Галичину і негативної реакції місцевого